

ANTE ČOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pojmovna razgraničenja: moral, etika, medicinska etika, bioetika, integrativna bioetika*

Qui bene distinguat, bene docet.

Sažetak

Zadaća je ovog rada pojmovno odrediti i međusobno razgraničiti moral, etiku, medicinsku etiku i bioetiku, potom rekonstruirati razvojnu preobrazbu bioetike te naposljetku prikazati nastanak i obrazložiti smisao inovativnog koncepta integrativne bioetike. Izlaganje je stoga nužno moralo poprimiti formu svojevrsnog pojmovnika kako bi se različiti tipovi i heterogene tradicije etičkog mišljenja mogli međusobno razlučiti te dovesti do jasnih pojmovnih određenja. Rad uvodno razgraničava etičku od moralne refleksije, odnosno etiku od morala kao predmeta kojim se ona bavi. U nastavku se medicinska etika određuje kao jedna od područnih etika, zatim se utvrđuju ograničenja tradicionalne etike u okolnostima znanstveno-tehničke civilizacije, koja su uvjetovala potrebu za novim etičkim pristupima i »etikama budućnosti«. U takvom ozračju etičke skrbi za budućnost nastala je i bioetika (1962.). Kratku, ali ekspanzivnu povijest bioetike – slijedeći, s jedne strane, njeno metodološko usavršavanje, te s druge strane, širenje i produbljivanje predmetnog područja – autor periodizira u tri razvojna stadija: 1. fazu »nove medicinske etike«, 2. fazu »globalne bioetike« i 3. fazu »integrativne bioetike«. U završnom dijelu rada autor se osvrće na projekt i na koncept integrativne bioetike.

---

* Ovaj je rad nastao u sklopu znanstvenog projekta »Zasnivanje integrativne bioetike« (voditelj: prof. dr. sc. Ante Čović) koji se uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa izvodi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Dio rada objavljen je pod naslovom »Medicina – etika – bioetika« u časopisu *mef.hr*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, br. 2/2010., str. 42–44.

U zadaći je ovog izlaganja pojmovno odrediti i međusobno razgraničiti moral, etiku, medicinsku etiku i bioetiku, potom rekonstruirati razvojnu preobrazbu bioetike te naposljetku prikazati nastanak i obrazložiti smisao inovativnog koncepta integrativne bioetike. Izlaganje je stoga nužno moralo poprimiti formu svojevrsnog pojmovnika kako bi se različiti tipovi i heterogene tradicije etičkog mišljenja mogli međusobno razlučiti te dovesti do jasnih pojmovnih određenja.

Moral i etika

Otkad postoji, čovjek je zaokupljen promišljanjem mjerila prema kojima se treba ravnati i prosuđivanjem ispravnosti svojih postupaka. Tu normativnu dimenziju ljudskog djelovanja nazivamo – moralom. Moral nije posebna vrsta djelovanja nego samo posebna dimenzija djelovanja u kojoj svaki ljudski čin zadobiva vrijednosnu kvalitetu i postaje moralno određenim činom. Moralna prosudba ispravnosti postupka odvija se u zatvorenoj strukturi samog čina koju tvore tri elementa: prosudba – odluka – izvedba. Tu djelovanju imanentnu refleksiju kojom se procjenjuje moralna ispravnost nakane nazivamo moralnom refleksijom.

Dok moralna refleksija kao sastavni element tvori sam (moralni) čin i kao takva ima praktičku zadaću, postoji i drugi oblik refleksije koji se odnosi na moral, ali ima drukčiju zadaću, naimе zadaću da teorijski objasni moral. To je refleksija o moralu koju nazivamo etičkom refleksijom, odnosno etikom. Veoma je važno etičku refleksiju razlikovati od moralne refleksije, odnosno etiku od morala, posebice stoga što se pojmovi »etika/etički« i »moral/moralan« ne samo u kolokvijalnoj nego i u stručnoj raspravi veoma često nepravilno koriste. Stoga se treba pridržavati određenja da etička refleksija objašnjava, dok moralna refleksija konstituira moralni fenomen.

Etičku refleksiju, odnosno etiku kao teoriju o moralu možemo uzimati u širem ili pak striktnom značenju. Etička refleksija u širem smislu riječi postoji otkad čovjek razmišlja o moralnom fenomenu, što znači da postoji izvan i prije filozofije, a osobito

je prisutna u umjetnosti i religiji. Etika u striktnom smislu, kao filozofska disciplina, uostalom kao i mnoge druge znanstvene i filozofske discipline, počinje s Aristotelom. To opet ne znači da filozofska etička refleksija počinje s Aristotelom, nego da ona u Aristotelovoj filozofiji dobiva svoje sustavno mjesto i postaje disciplinom u sustavu filozofskih i znanstvenih disciplina.

Moral je dakle predmet kojim se etika kao filozofska disciplina bavi i kojem ona može pristupati na različite načine, tj. različitim etičkim metodologijama, što u rezultatu legitimno dovodi do pluralizma etičkih teorija i pozicija. Dok je etički pluralizam teorijski legitiman i zapravo neizbježan, ne bismo analogno mogli govoriti o moralnom pluralizmu, odnosno o pluralizmu moralnih pozicija. Moralni pluralizam predstavlja negaciju morala, a poznatiji je pod nazivom moralnog relativizma.

Bit morala sastoji se u univerzalnom važenju moralnog pravila, u pridržavanju univerzalne moralne norme u konkretnim životnim situacijama i individualnim postupcima. U najširem krugu etičke refleksije, koji obuhvaća filozofske, religijske, umjetničke i druge pristupe, bit morala obično se označava kao »zlatno pravilo«. Zlatno pravilo može biti izraženu u pozitivnoj (»čini drugima ono što želiš da oni čine tebi«) ili pak negativnoj formulaciji (»ne čini drugima ono što ne želiš da oni tebi čine«). Zlatno pravilo, koje se najčešće pojavljuje u religijskim, književnim i poslovičnim artikulacijama, zasniva se na principu uzajamnosti, dok se bit morala u ključnim artikulacijama filozofske etičke refleksije, poput Kantova kategoričkog imperativa,¹ izražava principom univerzalizacije (poopćivosti). Premda se sam Kant o zlatnom pravilu izjasnio krajnje nepovoljno, gotovo pogrdno, princip uzajamnosti i princip poopćivosti ipak ne treba suprotstavljati nego ih prije treba tumačiti kao dva različita načina izražavanja iste biti moralnosti. Zlatno pravilo nije ništa drugo nego egzoterička formulacija kategoričkog impera-

¹ »Djeluj tako da maksima tvoje volje u svako doba ujedno može da važi kao princip općeg zakonodavstva.« – Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1974., str. 64.

tiva kao što kategorički imperativ nije ništa drugo nego ezoterička formulacija zlatnog pravila. Ako se princip uzajamnosti ne tumači konkretistički i na vulgaran način (»ja tebi – ti meni«), onda je lako uočiti njegovu univerzalističku podlogu. Dovoljno je zlatno pravilo tek neznatno preformulirati da bi se očitovao pretpostavljeni univerzalizam: djeluj na isti način u odnosu prema sebi i svim drugim ljudima. Tome treba dodati da, s druge strane, princip poopćivosti kao nužnu posljedicu postulira upravo uzajamnost u odnosima moralno određenih osoba.

Neke od formulacija zlatnog pravila

Kršćanstvo	»Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima! U tome je sav Zakon i Proroci.« (Mat. 7,12)
Judaizam	»Ono što sam mrziš, ne čini bližnjemu svome. To je cijela Tora; ostalo je objašnjenje; idi i uči.« (Rabi Hilel)
Islam	»Nitko od vas nije vjernik sve dok svom bratu ne poželi ono što želi samom sebi.« (40 <i>Hadisa</i> , an-Nawawi, 13)
Konfucijanizam	»Zar to nije ljubav prema bližnjemu? Što ne želiš da drugi tebi učini, ne čini ni ti drugome!« (Lun Yu XV 23, <i>Razgovori/Analecta</i>)
Hinduizam	»Neka se ne daje ono drugome što je nemilo sebi samome! To je ukratko pravednost kako god se drugi ponašao.« (MBh 13, 114.8)
Budizam	»Ono što nije ugodno i drago meni ne može biti ni njemu; a kako mogu nekome drugome priuštiti ono što meni nije ugodno i drago?« (Samyuttanikāya V, 353.35-354.2)
Hesiod	»O zlu vlastitom radi, drugome o zlu tko radi.« (<i>Poslovi i dani</i> , 265)
Tales i Pitak , krug »sedmorice mudraca«	»Ne čini ono što prekorigevaš kod bližnjega.«
Herodot	»Ono što svojem bližnjem prebacujem ni sam – koliko je u mojoj moći – neću činiti.« (<i>Povijest</i> , III, 142)

Neobično važan dokument u ovom kontekstu predstavlja *Deklaracija o svjetskom ethosu* koju je, prema nacrtu poznatog njemačkog teologa Hansa Künga, izradio i usvojio Parlament svjetskih religija (Chicago, 4. rujna 1993.). Deklaracija sumira moralni doprinos glavnih svjetskih religija i utvrđuje zlatno pravilo kao zajednički etički okvir za sve rase, nacije i religije:

»Ima jedno načelo, zlatno pravilo, koje se može naći i koje se tisućljećima potvrđivalo u mnogim religijskim i etičkim tradicijama čovječanstva: *što ne želiš da drugi tebi čini, nemoj ni ti činiti drugome*. Ili rečeno na afirmativan način: *što želiš da drugi tebi čini, čini i ti drugome!* To bi trebala biti neopoziva, bezuvjetna norma za sva životna područja, za obitelj i zajednice, za rase, nacije i religije.«²

Navedene formulacije zlatnog pravila tek su ilustrativni izbor iz nepreglednog mnoštva sličnih potvrda koje možemo naći u duhovnoj i kulturnoj baštini čovječanstva. Nalaze se u svim povijesnim razdobljima, različitim kulturnim i civilizacijskim krugovima, te različitim duhovnim područjima. Tu sveprisutnost zlatnog pravila bilo bi pogrešno protumačiti kao isključivi rezultat širenja linijom kulturnih i duhovnih utjecaja. Premda i taj način prenošenja poruke zlatnog pravila treba uzeti u obzir, on nipošto ne bi bio dostatan da objasni opću proširenost zlatnog pravila. Zato sveprisutnost zlatnog pravila treba objašnjavati prije svega linijom izravnog etičkog osvjestavanja moralnog imperativa koji je zadan konstitucijom ljudskog bića. Naime, svaki čovjek kao »konačno umno biće« (Kant) postaje neposredno svjestan naloga (»fakt uma«) da se u konkretnim prilikama svoje osjetilne egzistencije treba ravnati prema umskom, univerzalnom praktičkom pravilu. A etička refleksija te neposredne moralne refleksije rađa bezbrojne formulacije zlatnog pravila.

---

² *Deklaracija o svjetskoj etici*, pripremila Ljiljana Matković-Vlašić, Hrvatski ogranak Svjetske konferencije religija za mir (WCRP), Zagreb 1993., str. 8.

Medicinska etika

Moralna dimenzija prožima sva područja i sve oblike ljudske djelatnosti. Kada se etička refleksija ograniči na posebno područje ili oblik ljudske djelatnosti nastaju tzv. posebne ili područne etike. Važno je naglasiti da posebne etike treba stvarati u širem okviru opće, filozofske etike i da one u svojim posebnim područjima trebaju artikulirati univerzalnu moralnu zakonitost.

Medicinska etika predstavlja jedan od brojnih oblika posebne ili područne etike. Predmetno područje na koje se odnosi medicinska etika obuhvaća medicinsku praksu u najširem smislu riječi. Premda je pravi utemeljitelj medicinske etike Hipokrat, naziv joj potječe od Thomasa Percivala (1740.–1804.), bolničkog liječnika u Manchesteru, koji je 1803. godine objavio poznato djelo *Medical Ethics or a Code of Institutes and Precepts Adapted to the Professional Conduct of Physicians and Surgeons*. Ovaj kodeks sadrži 72 medicinsko-etička naputka koji se odnose na različite vidove liječničke prakse: na sućut i strpljivost u radu s pacijentima, na povjerljivost i govorenje istine, na profesionalnu uljudnost u ophođenju te na ulogu liječnika kao svjedoka i sudskog vještaka u sudskim postupcima.³

Ograničenja tradicionalne etike u uvjetima suvremene civilizacije

Premda znanstveno-tehnički napredak obilježava čitavu epohu koju nazivamo novim vijekom, u našoj je suvremenosti ta linija kontinuiranog napretka dospjela do točke obrata. U punoj se jasnoći ispostavilo da znanstveno-tehnički napredak ne donosi samo pogodnosti nego i opasnosti za čovjeka, za druga živa bića i opstanak života uopće. Pojavile su se nove i sudbinski važne moralne dileme na koje tradicionalna filozofska etika, ali ni tradicionalna medicinska etika u svom području

³ Usp. Nada Gosić, *Bioetika in vivo*, Pergamena, Zagreb 2005., str. 30, 43–47.

nisu mogle pružiti adekvatne odgovore. Otud je nastala potreba za izgrađivanjem novih etičkih pristupa i novih etika na sasvim novim osnovama. Obično se nazivaju »etikama budućnosti«, jer se njihov osnovni imperativ odnosi na osiguranje budućnosti za čovjeka i život uopće. Najpoznatiji predstavnik »etike budućnosti« Hans Jonas, u svom glavnom djelu *Princip odgovornost. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju* (1979.), kao glavna ograničenja tradicionalne etike navodi antropocentrizam, istovremenost i individualizam.

Tradicionalna etika, smatra Jonas, isključuje iz svog djelokruga prirodu, budućnost i globalnu brigu za opstanak čovječanstva. Ona je funkcionirala na nižoj razini znanja – »znanja kao moći«. Jonas je stoga ironično naziva »etikom istovremenosti« ili pak »susjedskom etikom«. U novoj epohalnoj situaciji priroda postaje etičkom kategorijom i ulazi u zonu čovjekove odgovornosti, a isto tako i uvjeti života, budućnost i održanje ljudske vrste. Jonas, u skladu s novim određenjem etike, artikulira novi kategorički imperativ:

»Djeluj tako da su učinci tvog djelovanja podnošljivi s permanencijom pravog ljudskog života na Zemlji.«⁴

Možemo zaključiti da je Jonas svoju etiku budućnosti izgradio na filozofskom terenu, pomoću filozofskih kategorija i s osloncem na filozofskoj tradiciji.

Bioetika

U ozračju etičke skrbi za budućnost nastala je i bioetika koja se razvila u jednu od najdalekosežnijih intelektualnih inovacija našeg vremena te postala duhovnim znakom pod kojim nastupa nova epoha u povijesti čovječanstva. Američki biokemičar i onkolog Van Rensselaer Potter, nazvan »ocem bioetike«, tvo-

---

⁴ Hans Jonas, *Princip odgovornost. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990., str. 28.

rac je naziva »bioetika« u novim povijesnim okolnostima⁵ i začetnik vizije u kojoj je bioetika zamišljena kao most između prirodnih znanosti i humanističkih vrijednosti, odnosno kao »most prema budućnosti«, kako inače glasi podnaslov njegova glasovitog djela.⁶ No, bioetika je nastala prije nego što je dobila ime. Početkom bioetike smatra se osnivanje tzv. »Božjeg komiteta«, etičkog tijela koje je, nakon što je 1962. godine u Centru za umjetni bubreg u Seattleu stavljen u funkciju prvi aparat za dijalizu, trebalo izvršiti odabir malobrojnih pacijenata za priključivanje na spasonosnu aparaturu. Ključni moment u tom događaju predstavlja činjenica da odbor nije bio sastavljen na stručnom nego na laičkom principu, što je nosilo poruku da orijentaciju u moralnim dilemama koje donosi znanstveno-tehnički napredak treba tražiti izvan znanosti same, u interakciji znanstvenih disciplina i izvanznanstvenih, etičkih i kulturnih perspektiva. Važno je pritom uočiti da bioetika nije proizašla iz filozofske etike niti je nastala u okvirima tradicionalne medicinske etike nego da ima svoj autonomni početak u novoj situaciji u kojoj se našla medicinska praksa. A kako je »nova medicinska situacija« samo čovjeku najbliže očitovanje »nove povijesne situacije« u kojoj se našlo čovječanstvo, bioetika se metodološki i predmetno u razmjerno kratkom vremenu od početnog stadija »nove medicinske etike« preobrazila u integrativnu orijentacijsku znanost.

Razvojna preobrazba bioetike

Povijesni razvoj bioetike prema stadiju integrativnosti odvijao se na metodološkom planu kao postupno širenje kruga

---

⁵ Nakon što se diljem svijeta uvriježilo mišljenje da je V. R. Potter tvorac riječi »bioetika«, kao prvorazredna senzacija odjeknulo je otkriće, koje je 2007. godine objavio Hans-Martin Sass, da je njemački teolog i pastor Fritz Jahr još 1927. godine u popularno-znanstvenom časopisu *Kosmos* prvi upotrijebio naziv »Bio-Ethik«.

⁶ Van Rensselaer Potter, *Bioethics: Bridge to the Future*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ 1971.

perspektiva u sagledavanju bioetičkih problema, od zastupanja odabranih moralnih principa, preko prihvatanja etičkog pluralizma i znanstvene interdisciplinarnosti, do pluriperspektivizma. S druge strane, paralelno se odvijao proces širenja, ali i produbljivanja problemskog područja kojim se bioetika bavila, od polazišnih problema medicinske skrbi i biomedicinskih istraživanja, preko problematike ne-ljudskih živih bića i općih uvjeta održanja života (ekologija), do poniranja u dubinsku, filozofijsko-povijesnu dimenziju tih problema.⁷ Povijest bioetike možemo periodizirati u tri razvojne faze u kojima su zamjetni pomaci u metodološkoj konstituciji bioetike i utvrđivanju predmetnog područja kojim se ona bavi. Razvojne mijene potvrđene su na mjerodavan način u *etapnim definicijama bioetike* koje nalazimo u prvom i drugom izdanju *Bioetičke enciklopedije*, te u novijim tekstovima koji su nastali u okviru međunarodnoga projekta »integrativne bioetike«. Precizno vremensko razgraničavanje razvojnih faza otežano je činjenicom da su *etapne forme bioetike* nastavile paralelno egzistirati. U nastavku navodimo razvojne faze bioetike s pripadajućim etapnim definicijama i ključnim publikacijama u kojima su artikulirane njene metodološke i predmetne značajke u dotičnom razdoblju:

1. *Razvojna faza »nove medicinske etike«*. U početnom stadiju bioetika je metodološki bila određena neposrednom moralnom refleksijom (principalizam), dok je predmetno bila ograničena na zdravstvenu skrb i biomedicinska istraživanja. W. T. Reich u »Uvodu« u prvo izdanje *Bioetičke enciklopedije* (1978.) definirao je bioetiku u početnoj fazi njezina razvoja kao »... sustavno proučavanje ljudskog ponašanja u području znanosti o životu i zdravstvene skrbi, ukoliko se to ponašanje ispituje u

⁷ Usp. Ante Čović, »Integrativna bioetika i pluriperspektivizam«, u: *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, ur. Velimir Valjan, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo 2007., str. 74.

svjetlu moralnih vrijednosti i principa«.⁸ Godinu dana poslije izdali su T. L. Beauchamp i J. F. Childress utjecajnu knjigu *Principi biomedicinske etike*⁹ koja je postala temeljnim djelom principalizma.

2. *Razvojna faza »globalne bioetike«.* U drugom razvojnom stadiju bioetika je metodološki bila definirana pomoću *etičkog pluralizma* i *znanstvene interdisciplinarnosti*, dok se predmetno proširila na problematiku života uopće, te na njegov društveno-politički i globalno-ekološki kontekst. U drugom izdanju *Bioetičke enciklopedije* (1995.) W. T. Reich u novoj definiciji registrira metodološku preobrazbu koju je bioetika u međuvremenu prošla i određuje je »... kao sustavno proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralne poglede, odluke, postupke i težnje – u znanostima o životu i zdravstvenoj skrbi, koje se služi različitim etičkim metodologijama u interdisciplinarnom okružju«.¹⁰ Za proširenje predmetnog područja bioetike upravo do globalnih razmjera mjerodavna je druga knjiga V. R. Pottera, »oca bioetike«, koja izlazi u tom razdoblju (1988.) pod znakovitim naslovom *Globalna bioetika: zasnivanje na Leopoldovu nasljeđu*.¹¹
3. *Razvojna faza »integrativne bioetike«.* U aktualnoj razvojnoj etapi bioetiku u metodološkom pogledu obilježava ideja *pluriperspektivizma*, dok se njeno predmetno područje produbljuje zahvaćanjem filozofijsko-povijesne dimenzije u kojoj se rasvjetljuje karakter znanstveno-tehničke epohe i uloga moderne znanosti, razmatraju

⁸ Warren T. Reich, »Introduction«, u: *Encyclopedia of Bioethics*, sv. I, ur. Warren T. Reich, Simon & Schuster Macmillan, New York ²1995., str. XXVIII.

⁹ Tom L. Beauchamp – James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, Oxford University Press, New York – Oxford ¹1979.

¹⁰ W. T. Reich, *ibid.*, str. XXI.

¹¹ Van Rensselaer Potter, *Global Bioethics: Building on the Leopold Legacy*, Michigan State University Press, East Lansing 1988.

mijene u temeljnim odnosima čovjeka prema povijesnim zadanostima te detektiraju procesi prelamanja svjetsko-povijesnih epoha. U dijaloškom okviru bioetičke suradnje, koja se od 2004. godine iz središta u Hrvatskoj počinje razvijati u području jugoistočne, južne i središnje Europe, bioetika je na samom početku bila definirana kao »... pluriperspektivno područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta za orijentiranja u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete njegova održanja«. ¹² Od mnoštva radova koji su objavljeni u sklopu projekta »integrativne bioetike« za našu je temu nezaobilazan članak Hrvoja Jurića »Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensseaelera Pottera«. ¹³

Dok se bioetika u prvim dvjema razvojnim etapama formirala uglavnom u Sjedinjenim Američkim Državama, njen najnoviji razvojni pomak premjestio se u Europu, u područje jugoistočne Europe koja je postala središtem intenzivne i produktivne bioetičke rasprave.

Upravo u razdoblju zaokruživanja koncepta integrativne bioetike, Hans-Martin Sass objavio je senzacionalnu novost da je njemački teolog i pastor Fritz Jahr 1927. godine u popularno-znanstvenom časopisu *Kosmos* ne samo uveo naziv »Bio-Ethik« nego i razradio izvorni koncept te discipline, ¹⁴ koji se prema metodološkim i predmetnim značajkama može smatrati pretečom ideje integrativne bioetike. Tom se koincidencijom

---

¹² Ante Čović, »Bioethik unter den Bedingungen des Postkommunismus – Fallbeispiel Kroatien«, u: *Bioethik und kulturelle Pluralität. Die südosteuropäische Perspektive*, ur. Ante Čović i Thomas Sören Hoffmann, Academia Verlag, Sankt Augustin 2005., str. 150–151.

¹³ Objavljen u zborniku *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, ur. Velimir Valjan, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo 2007., str. 77–99.

¹⁴ Usp. Hans-Martin Sass, »Fritz Jahr's bioethischer Imperativ. 80 Jahre Bioethik in Deutschland von 1927 bis 2007«, *Medizinethische Materialien des Zentrums für Medizinische Ethik*, Heft 175, Bochum 2007.

u punoj širini rastvorio horizont europske bioetike u kojem se odsad posve legitimno i s punim opravdanjem mogu pojavljivati bioetički doprinosi eurokontinentalne filozofske misli i duhovne tradicije uopće od Platona preko Franje Asiškog i Kanta do Alberta Schweitzera.

Projekt integrativne bioetike

Dok se bioetika u prvim dvjema razvojnim etapama formirala uglavnom u SAD-u, njen najnoviji razvojni pomak premjestio se u Europu, u područje jugoistočne Europe te u Hrvatsku kao središte intenzivne i produktivne bioetičke rasprave. Konferencijom »Bioetika u južnoj i jugoistočnoj Europi. Izgledi za integrativnu etičku refleksiju na podlozi intrakulturalnih razlika u Europi« (Dubrovnik, 1.–3. listopada 2004.) počeo je veliki projekt razvijanja i institucionaliziranja bioetičke suradnje u ovom dijelu Europe. Riječ je o međunarodnom projektu koji je proizišao iz istraživačkog povezivanja dvaju nacionalnih bioetičkih projekata: projekta »Filozofija i bioetika« (nositelj: prof. dr. sc. Ante Čović) koji se uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa izvodio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i projekta »Nutzenkultur versus Normenkultur: Zu den intrakulturellen Differenzen in der westlichen Bioethik« (nositelj: prof. dr. sc. Walter Schweidler) koji se uz potporu Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) realizirao na Ruhrskom sveučilištu u Bochumu.

U nastavku na dubrovačku konferenciju ustanovljena je 2005. stalna manifestacija *Bioetički forum za jugoistočnu Europu*. Godinu dana poslije počelo je izvođenje poslijediplomskog tečaja »Ljetna škola integrativne bioetike« (Mali Lošinj, 4.–16. rujna 2006.). Iste je godine počela s radom infrastruktura i istraživačka institucija *Referalni centar za bioetiku u jugoistočnoj Europi* sa sjedištem u Zagrebu. Projekt je prvenstveno usredotočen na prostorne okvire jugoistočne, te srednje i južne Europe, iako se postignutim rezultatima već afirmirao

i na globalnom planu. To je, među ostalim, potvrđeno i činjenicom da je 4. *Bioetički forum za jugoistočnu Europu* održan kao pridružena konferencija u sklopu IX. *Svjetskog bioetičkog kongresa* (Rijeka/Opatija, 3.–8. rujna 2008.)

Koncept integrativne bioetike

Međutim, najvažnije postignuće svakako predstavlja izgrađivanje inovativnog koncepta integrativne bioetike, koji je postao idejnom podlogom cjelokupnog projekta i prepoznatljivim doprinosom razvoju bioetike u globalnim razmjerima. Integrativnu bioetiku u predmetnom pogledu karakterizira široko predmetno područje, koje seže od moralnih dilema u medicinskoj praksi i biomedicinskim istraživanjima, preko određivanja moralnog statusa ne-ljudskih živih bića, tematiziranja ekoloških pitanja, uloge znanosti i tehnike u suvremenoj civilizaciji, rasprave o karakteru naše epohe i znakovima prelamanja epohe, sve do teorijskog zasnivanja nove svjetskopovijesne epohe. U metodološkom pogledu integrativnu bioetiku obilježava izrazita interdisciplinarnost, uvažavanje i uključivanje u raspravu relevantnog kruga posebnih znanstvenih disciplina, ali isto tako i kruga neznanstvenih perspektiva koje obuhvaćamo nazivom – kulturne perspektive. U tom je kontekstu nastao pojam *pluriperspektivizma* kao metodološko određenje *integrativne bioetike*, pojam koji u sebi objedinjuje znanstvene i kulturne perspektive.

ANTE ČOVIĆ

**Conceptual Demarcations: Morality, Ethics,
Medical Ethics, Bioethics, Integrative Bioethics****Abstract**

The task of this paper is to conceptually define and demarcate moral, ethics, medical ethics and bioethics, then reconstruct the developmental transformation of bioethics, and finally show the creation and explain the meaning of the innovative concept of integrative bioethics. Therefore, this presentation must necessarily take form of a glossary in order to distinguish different types and heterogeneous tradition of ethical thinking and bring them towards clear conceptual definitions. In the introduction, the paper demarcates ethical from moral reflection, i.e. ethics from morality as a subject of the former. Following this, medical ethics is defined as a branch of ethics, and the traditional limits of ethics are determined in the context of scientific and technological civilization, which has caused the need for new ethical approaches and “ethics of the future”. In such an atmosphere of ethical concern for the future bioethics emerged (1962). In brief but expansive history of bioethics – following on the one hand its methodological perfecting, and on the other hand the expansion and deepening of the subject field – the author distinguishes three developmental stages: the first phase – “new medical ethics”, second phase – “global bioethics”, and third phase – “integrative bioethics”. In the final part, the author reflects on the project and the concept of integrative bioethics.